

LEVEN EN LEER VAN PLATO

APULEIUS

Leven en leer van Plato

Vertaald door Vincent Hunink,
toegelicht door Achim Lukoschus

NOORDBOEK

© 2025 Apuleius | uitgeverij Noordboek

Originele titel: *De Platone et eius dogmate*

Vertaling: Vincent Hunink

Toelichting: Achim Lukoschus

Omslagontwerp: René van der Vooren

Boekverzorging: Elgraphic

ISBN 978 94 6471 282 7

NUR 730 | 308

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

www.vincenthunink.nl

INHOUD

Inleiding	9
Apuleius, <i>Leven en leer van Plato</i>	
Boek 1 – Leven, wereld en mens	21
Leven	21
Theologie en kosmologie	27
God, materie en ideeën	27
Essenties	31
De elementen en het heelal	31
Wereldziel	37
Tijd	39
Hemellichamen	41
Wezens	43
Voorzienigheid, lot en toeval	43
Antropologie	47
Driedeling van de ziel	47
Zinnen	49
Lichaamsdelen	51
Drie substanties van het lichaam	55
Gezondheid	55
Boek 2 – Ethiek en politiek	59
Ethische beginselen	59
Indeling van goederen	59
De mens tussen deugd en ondeugd	65
Ondeugd	67
Deugd	69
Indeling van deugden	71

Rechtvaardigheid	73
Ethische groei	75
Retorica en politiek	75
Onderwijs in deugd	79
Keuze tussen goed en kwaad	79
Vriendschap en liefde	85
Graden van goedheid	89
Verwerpelijke figuren	89
Slecht en ongeneeslijk slecht	93
De gemiddelde mens	97
De volmaakte wijze	97
Godgelijk	103
Organisatie van de staat	107
De ideale staat	107
De welgeordende staat	113
Boek 3 – Plato's werken	119
Staat 3	119
Staat 4	121
Staat 5	123
Staat 6	125
Staat 7	127
Staat 8	127
Staat 9	127
Staat 10	131
Eutyphro	133
Menexenus	133
Apologie	133
Crito	135
Phaedo	135
Overzicht	139
Wetten 1	139
Wetten 2	141
Wetten 3	143
Wetten 4	145

Wetten 5	147
Wetten 6	149
Wetten 7	151
Wetten 8	151
Wetten 9	155
Wetten 10	155
Wetten 11	157
Wetten 12	157
Wetten 13	159
Brieven	161
Parmenides	165
De sofist	165
De staatsman	169
Timaeus	171
Critias	175
Over deze vertaling	177
De samenstellers	181

INLEIDING

1

Een Romeins auteur in de beste tradities van het klassieke Athene en Rome. Een gevierd redenaar die in Romeins Africa volle theaters trekt met zijn duizelingwekkende retorische *performances*. Een universele geleerde die in alle denkbare wetenschappen is ingewijd en een vroom vereerder van de goden, met een voorkeur voor exotische mysteriediensten. Dit zijn maar enkele van de mogelijke typeringen van de veelzijdige, fascinerende figuur Apuleius van Madauros (circa 124 na – 170 na Christus).

Zelf beschouwde Apuleius zich in de eerste plaats als filosoof. In zijn beroemde rede *Zwarte Magie (Apologie)*, waarin hij zich verdedigt tegen de aanklacht dat hij occulte kunsten heeft gebruikt om de rijke weduwe Pudentilla te laten instemmen met een huwelijk, is dit filosofische zelfbeeld vanaf de eerste alinea's bepalend. Hij is blij dat hij zich moet verdedigen, zo zegt hij tegen de dienstdoende rechter, want zo krijgt hij de mogelijkheid *'de filosofie tegen ondeskundigen te verdedigen en mezelf vrij te pleiten'* (*Zwarte Magie, Demonen & andere redevoeringen* [ZM] p.48).

In die volgorde. Behendig verbindt hij zijn persoonlijke leven steeds aan de grote zaak van de wijsbegeerte als geheel, waarvan hij dan een vertegenwoordiger is. Alle kritiek op hem wordt dan meteen een aanval op de wijsbegeerte.

Het eerste detail van de aanklacht luidde volgens Apuleius: *'Wij klagen bij u een filosoof aan die er mooi uitziet, en niet alleen in het Grieks maar ook in het Latijn – nou nou, afschuwelijk! – een meesterlijk spreker is.'* (ZM p.51-52). Waarna hij in fraaie bewoordingen en met geleerde verwijzingen naar Homerus, Pythagoras en Zeno uitpakt over beroemde filosofen die er goed uitzagen zonder

dat hun dit werd verweten. En uiteraard een aanvullend argument over welsprekendheid, iets wat naar zijn zeggen ook voor een filosoof bepaald niet iets is om je voor te schamen.

Verdachte gedichtjes over middelen om de tanden te poetsen, nog verdachtere erotische gedichtjes over jongensliefde, het gebruik van spiegels of vissen: elk verwijt aan zijn adres ontdoet hij van de soms evidente magische connotatie en verbindt hij met filosofie en geleerdheid. Bij de gedichtjes over jongensliefde wordt zelfs de figuur van Plato aangehaald, want ook die schreef epigrammen op geliefde mooie jongens. Dat de door Apuleius geciteerde teksten volgens moderne inzichten niet van Plato zelf zijn doet aan zijn strategie niets af. Wat Plato schrijft kan ook voor hem niet verkeerd zijn.

En dat zijn dan nog maar de inleidende passages van *Zwarte Magie*. In de loop van het lange en amusante betoog zal Plato nog vaak terugkeren. Zo citeert Apuleius een wat misleidende definitie van 'magie' door Plato (ZM, p.79), komt ook zijn ideaal van 'het Goede' langs als iets waarin hij zich uitvoerig heeft verdiept (ZM, p.80) en verwijst hij naar Plato's demonologie (ZM, p.98-99). Ook zijn er verwijzingen naar Plato's *Timaeus*, zijn zielsleer en ideeënleer, en zijn theorie van leren als 'herinneren', Griekse citaten uit de *Wetten* en nog heel veel meer.

Het moge duidelijk zijn: Apuleius beschouwt zich als iemand die nauw verbonden is met Plato. Hij spreekt met trots van 'wij van de grote familie der platonici' (ZM, p.122) en benoemt zich nog kernachtiger als 'platoons filosoof' (ZM, p.60).

Ook in enkele andere van zijn bewaarde werken benadrukt Apuleius zijn identiteit als *philosophus Platonicus*, zij het minder opzichtig dan in *Zwarte Magie*. In een fragment uit zijn *Florida* spreekt hij van 'onze Plato' (ZM p.33) en zijn filosofische pronkredevoering *De God van Socrates* bouwt voort op Plato's kosmologie en demonenleer (ZM, p.169-194). Zelfs in zijn minst filosofische tekst, de roman *De gouden ezel* (*Metamorfosen*), over een in een ezel veranderde protagonist, is Plato niet geheel afwezig. Weliswaar valt zijn naam geen enkele keer, maar de roman bevat heel

wat dat zich in het licht van de platoonse filosofie nader laat bestuderen en verklaren. Zo is het niet heel moeilijk om in het middenverhaal van Amor en Psyche een platoons getinte allegorie te lezen over de Ziel, die streeft naar vereniging met de goddelijke Liefde, maar uit zwakheid terugvalt in het aardse, materiële en daaruit pas kan worden bevrijd door een vorm van goddelijke genade.

2

Maar Apuleius schreef meer dan redevoeringen en fictie. Tot zijn minder gelezen teksten behoren enkele werken die zonder meer zijn te typeren als filosofisch.

Ten eerste is er het traktaat *De wereld [De Mundo]*, een Latijnse ‘vertaling’ van een eveneens bewaard Grieks origineel op naam van Aristoteles. Het kleurrijke karakter van de Latijnse tekst maakt de toeschrijving aan Apuleius heel waarschijnlijk. Zo bevat het kosmologische traktaat veel woorden en wendingen die elders in zijn werk verschijnen en als geheel ademt de tekst een minstens vergelijkbare geest. Apuleius bespreekt in navolging van de Griekse auteur eerst de samenstelling van het universum, vanaf de *aether* en de hemellichamen tot aan de zee en de aarde, inclusief weersverschijnselen, wolken, vulkanen en andere fenomenen. De tweede helft van het werk gaat over de opperste goddelijke leider en bestuurder van het universum. Van deze fraaie, boeiende tekst is helaas nog nooit een Nederlandse vertaling verschenen.

Dat laatste geldt ook voor een tweede traktaat op Apuleius’ naam, met de Griekse titel *Περὶ Ἑρμηνείας (Peri Hermeneias)*. Het is een technische verhandeling over logica volgens de leer van Aristoteles. Vooral doordat de stijl nogal droog en weinig belangwekkend is wordt de toeschrijving aan Apuleius tegenwoordig door de meeste geleerden betwist. Want als er één ding voor Apuleius typerend is, dan is het wel zijn flonkerende prozastijl.

Een derde filosofische tekst op naam van Apuleius, ook nooit eerder vertaald in het Nederlands, staat centraal in deze uitgave. Het gaat hierbij om diens *Over Plato [De Platone]*. In de hand-

schriften wordt de tekst aangeduid als *De Platone et eius dogmate*: ‘Over Plato en diens leer’. De voor deze nieuwe vertaling gekozen titel, *Leven en leer van Plato*, probeert daar dichtbij te blijven.

3

Apuleius’ boek is een tamelijk zeldzaam voorbeeld van een samenvattende weergave van Plato’s filosofie uit de klassieke oudheid. Natuurlijk ontbreekt het allerminst aan studies van de Griekse filosoof en zijn invloedrijke denkbeelden uit de afgelopen millennia. Jaarlijks verschijnen er honderden nieuwe boeken en artikelen, maar het aantal antieke overzichten van zijn leer is gering. Naast het boek van Apuleius zijn er uit globaal dezelfde periode twee andere voorbeelden, maar dan in het Grieks: een *Διδασκαλικὸς τῶν Πλάτωνος δογματῶν* (*Uiteenzetting van Plato’s leer*) door een zekere Alkinoös, en een kort overzicht van vooral Plato’s fysica en theologie in het derde boek van Diogenes Laertius’ *Leven en leer van beroemde filosofen*.

Apuleius’ boek is duidelijk langer dan de genoemde Griekse teksten: het omvat ten minste twee antieke ‘boeken’. De systematische en geordende beschrijving van de platoonse filosofie die het biedt is echter heel vergelijkbaar met het werk van Alkinoös. Boek 1 bespreekt eerst het leven van Plato, waarmee de tekst dus start in het genre van de (filosofische) biografie, een opbouw die ook wordt aangetroffen bij Diogenes Laertius. Vervolgens komen theologie en kosmologie aan bod, gevolgd door antropologie, met veel aandacht voor de bekende platoonse driedeling van de ziel.

Boek 2 is vooral ethisch van karakter. Het bespreekt de principes van Plato’s ethiek, en de verschillende mogelijkheden van ethische groei, bijvoorbeeld door onderwijs in deugd. Verder komen menselijke typen aan de orde, variërend van verkeerd figuren tot de godgelijke, volmaakte wijze. Het slot van boek 2 behandelt de staat, en komt daarmee op het terrein van de politieke filosofie.

4

Hoe breed en systematisch het overzicht ook is, er is ook veel wat niet besproken wordt en de wijsgerige diepgang laat voor moderne filosofen soms te wensen over. Er zijn zelfs thema's die opvallend genoeg ontbreken, zoals de platoonse logica.

Dit hangt samen met hoe men in de oudheid aankeek tegen filosofie in het algemeen, maar ook met de kijk van Apuleius op de filosoof Plato. Tegenwoordig wordt filosofie vaak van wetenschap onderscheiden. In de wetenschap gaat het dan om kennis van verbanden die technologisch toepasbaar is, terwijl het in de filosofie meer gaat om de vragen dan om de antwoorden. Maar in de oudheid was filosofie doorgaans gericht op levensoriëntatie op basis van kennis van een menselijke bestemming, voortvloeiend uit de plaats van de mens in een objectief kenbare werkelijkheid. Veel wetenschap stond dus niet náást de filosofie, maar was er onderdeel van. En Apuleius beschouwde Plato als dé filosoof, zoals de Grieken Homerus beschouwden als dé dichter. Voor hem was de filosofie van Plato de ware filosofie: om de waarheid te kennen hoefde men slechts zijn dialogen te lezen.

Daarbij waren sommige dialogen van groter belang dan andere. Dat belang berustte niet alleen op de relevantie van de ware opvattingen die erin verwoord werden. Ook het filosofische milieu waarin Apuleius opereerde was deels bepalend. Want als vertegenwoordiger van het 'middenplatonisme' (een aanduiding voor de volgelingen van Plato van de eerste eeuw voor Christus tot en met de tweede eeuw na Christus) moest hij zijn platoonse identiteit vormgeven en bevechten in discussie met andere filosofische stromingen, waaronder met name de stoïcijnen. En van belang daarvoor waren natuurlijk die dialogen waarin hij ware opvattingen kon vinden die als typisch platoons golden.

Zulke opvattingen selecteert Apuleius dan ook – en daar laat hij het bij. Wat voor hem niet relevant is negeert hij. Ook de argumenten die Plato geeft voor de eigen standpunten presenteert hij nauwelijks. De problemen waarvoor Plato naar oplossingen zoekt vermeldt hij nergens. Niet Plato's vragen zijn voor Apuleius van

belang, maar zijn antwoorden. Niet de redenen voor zijn opvattingen, maar die opvattingen zelf.

Hedendaagse (filosofisch geïnteresseerde) lezers zullen dit wellicht ervaren als een gebrek aan diepgang. Maar filosofisch onderzoek naar de waarheid hoeft men volgens Apuleius niet meer te verrichten: zij is na te lezen in Plato's dialogen, waaruit de relevante ware opvattingen probleemloos te isoleren zijn zonder dat het nodig zou zijn de dialogen op zichzelf of in relatie tot elkaar te interpreteren. Veel beroemde thema's en scènes uit de dialogen blijven dan ook onvermeld. Menig lezer van Plato zal ze missen.

Op deze manier biedt *Leven en werk van Plato* al met al een antiek beeld van de grote Griekse filosoof en zijn werk. Het biedt een interessant inkijkje in hoe een onderlegd auteur als Apuleius van Madauros aankeek tegen Plato, en het laat iets proeven van de verering en haast kritiekloze bewondering die de Atheense filosoof al in de oudheid soms ten deel viel.

5

Een nog niet vermelde bijzonderheid van *Leven en werk van Plato* is dat het werk onvolledig is overgeleverd. In de bewaarde twee boeken is, zoals eerder opgemerkt, geen sprake van een bespreking van de logica, terwijl die in de vierde sectie van het eerste boek toch onmiskenbaar wordt aangekondigd als derde onderdeel van het plan voor dit werk. Dat heeft geleerden al lange tijd doen speculeren over een verloren gegaan 'derde' boek van *Leven en werk van Plato*. Een voor de hand liggende kandidaat is dan het al genoemde *Περί Ἐρμηνείας*, maar alle geleerde pogingen om dit werk als het verloren gegane derde boek te analyseren zijn stukgelopen, al was het maar omdat het werk gaat over de logica volgens Aristoteles en niet volgens Plato. Er lijkt intussen niemand meer te zijn die deze hypothese nog wil steunen.

Een recente poging tot reconstructie van een 'boek drie' is die van de Engelse geleerde Justin Stover. In 2016 publiceerde hij met

veel publicitair geweld een tot dan toe onbekende en ongepubliceerde tekst onder de titel *A new work by Apuleius, the lost third book of the De Platone*. In dit boek biedt Stover een uitgebreide inleiding op de tekst, gevolgd door een editie van het Latijn, vertaling en commentaar.

Het verhaal blijkt bij nader inzien toch wat minder sensationeel dan aanvankelijk gedacht. Het gaat om een tweede-eeuwse Latijnse tekst in een dertiende-eeuws handschrift uit het Vaticaan (Reg. lat. 1572) waarin deze direct volgt op *De Platone* en *De Mundo*. De tekst werd in de jaren veertig van de twintigste eeuw ontdekt door de Britse geleerde Raymond Klibansky. De titel luidt *Summarium librorum Platonis* ('Samenvatting van de boeken van Plato') en dat is dan ook wat de lezer geboden krijgt. Klibansky zelf is nooit aan publicatie toegekomen; pas Stover heeft het materiaal kunnen verwerken tot een boek.

Uitvoerig en omstandig betoogt hij dat Apuleius de auteur van het werkje is. Voor die hypothese zet hij zelfs ingewikkelde computeranalyses van heel Apuleius' oeuvre in, met resultaten die uiteindelijk niet iedereen kunnen overtuigen. Uit de verschillende reacties op Stovers boek valt op te maken dat Apuleius-kenners verdeeld zijn: naast enthousiaste aanhangers van Stovers theorie zijn er ook sceptici en twijfelaars.

Stovers tweede, aanvullende hypothese dat de tekst daadwerkelijk het verloren derde boek van *De Platone* vormt is nog meer omstreden. De tekst bestaat uit een reeks selecties van filosofische opvattingen uit veertien verschillende werken van Plato, waarbij de samensteller van de selecties alleen in sectie 14 zelf aan het woord is. Daar benoemt hij een verschil tussen alle tot dan toe aan bod gekomen werken en de werken die nog zullen volgen. Maar filosofisch belangrijke dialogen als *Meno*, *Theaetetus*, *Philebus*, *Phaedrus* of *Symposium* blijven echter buiten beschouwing en geselecteerde opvattingen presenteert de samensteller gewoonlijk los van de context waarin ze bij Plato staan. Elke samenhang lijkt dan ook zoek. In de selecties duiken bovendien zaken op die binnen de dialogen waar ze uit komen nauwelijks van belang zijn. Een bruik-